

Kitap Tanıtımı

Nihat Uzun, *Hicrî II. Asırda Siyaset-Tefsir İlişkisi*, Pınar Yay.,
İstanbul, 2011, 302 s.

Hanifi ŞAHİN*

Eserin önsözünde(s.13-15), Kur'an'ın nüzul zamanına yakın olmakla Kur'an'ın yoruma muhtaç kısımları arasında ters orantı olduğu, nüzul zamanına olan uzaklık arttıkça Kur'an-ı Kerim'in yoruma muhtaç kısımlarının da arttığı ifade edilmektedir. Yazara göre tefsir faaliyetinin ortaya çıkmasının ve gelişmesinin temel sebebi, insanların buna duydukları ihtiyaçtır. Hicrî, I. asrın ortalarından itibaren Müslümanların Kur'an'ı tefsir etme sebeplerinde bazı farklılaşmalar görülmüştür. Bu farklılaşmanın nedenleri, değişen toplum yapısı ve buna bağlı olarak ortaya çıkan siyasi ihtilaflardır. Siyasi ihtilaflar, Kur'an-ı Kerim'le bir şekilde ilişki hâlinde olmuşlardır. Bu durumun tezahür şekli ise ya ayetlerin farklı yorumlanması ya da farklı grupların ayetleri kendilerine destek için kullanması şeklinde ortaya çıkmıştır. İlk dönemlerde siyaset kurumu ile tefsir faaliyetleri (ve Kur'an) arasındaki ilişkide yoğunluk yaşanmış, Hicrî II. asır, bu yoğunluğun güzel bir örneğini teşkil etmiştir.

Eser, giriş, üç ana bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde(s.7-27), araştırmada incelenen sorun, bu sorunu çözmek için kullanılan yöntem ve araştırmada yararlanılan kaynaklar genel olarak tanıtılmıştır. İlk dönemlerde ortaya konan tefsir faaliyetlerinin ve tefsir eserlerinin incelenmesinin günümüzdeki Kur'anı anlama çabalarının daha iyi etüt edilmesine ve elimizdeki tefsir malzemesinin

* Yrd. Doç. Dr., Karadeniz T. Ü. İlahiyat Fakültesi, hanifisahin25@hotmail.com.

daha sağlıklı değerlendirilmesine imkân vereceği ifade edilmiştir. Eserin temel sorunu, Hicri II. asırda siyaset-tefsir ilişkisini tespit etmek şeklinde belirlenmiştir.

Siyaset kurumu İslam toplumlarındaki en etkili kurumlardan biridir. Siyasetin, ilişkiye girdiği alanlarda genellikle belirleyen taraf olduğu bilinmektedir. İslam düşüncesine yönelik çalışmalarda siyaset-ilim âlemi arasındaki ilişki tek taraflı ele alınmaktadır. Yazar bunun eksik bir yaklaşım olduğunu ifade etmektedir. Yazara göre, sağlıklı sonuçlar açısından bu ilişkinin sorgulanmasında “ikili” bir yolun takip edilmesi gerekir. Buna göre siyasilerin ilim dünyasıyla kurduğu ilişkilere bakıldığı kadar, ilim dünyasının da siyasilerle kurduğu ilişkilere bakılması gerekir. Eseri, benzerlerinden ayıran önemli özelliklerinden birisi de siyaset-ilim dünyası arasındaki ilişkiyi her iki yönden de ele almış olmasıdır.

Giriş bölümünde kaynaklara ilişkin tanıtım, sözlükler, İslâm tarihi, siyaset ve tefsirle ilgili kaynaklar olmak üzere, dört grupta toplanmıştır. Ayrıca siyaset-tefsir ilişkisi üzerine yapılan Türkçe-Arapça yeni çalışmalar tanıtılmış, eser kendisinin diğerlerine göre farklılığını, kapsamı ve amaçlarını net olarak tespit etmek suretiyle ortaya koymuştur(s.25-26).

Eserde tasvir edici (betimleyici, deskriptif) ve eleştirel özellikleri bünyesinde barındıran bir yöntem takip edilmiştir.

Birinci Bölüm(s.29-109), *Siyaset, Tefsir, Siyaset ve Bilim İlişkisi, Siyaset ve Tefsir İlişkisinin Arkaplanı* (s.29-111) genel başlığı altında verilmiştir. Bölüm kendi içerisinde dört ana başlığa ayrılmıştır. Birinci başlık, *Siyasetin Anlamı, Gayesi ve Çeşitleri*'dir(s.31-61). Burada önce siyaset kelimesinin sözlük ve terim anlamları, siyasetin gayesi ve çeşitlerinin neler olduğu ve Hicri II. asırda siyaset algıları incelenmiştir. Yazar burada siyasetin İslam'ın ilk dönemlerinden başlamak üzere Emevi ve Abbasi dönemlerindeki algılanış tarzına yer vermiştir. Emevilerin siyaset algılarını temellendirirken başvurdukları dini argümanlar, Emevi siyaset algısının tezahürleri, siyaset algılarının inşasında kullanılan - Hz. Ali karşıtlığı gibi- bazı konulara yer verilmiştir. Abbasilerde siyaset algısının Emevilere oranla farklı algılanışı, Abbâsî yönetiminin Emevilere göre temel farklılıkları işlenmiştir.

Birinci bölümün ikinci ana başlığı *Tefsirin Anlamı ve Belli Başlı Tefsir Ekolleri* olarak tespit edilmiştir(s.61-69). Burada tefsir kelimesinin sözlük ve terim anlamları ve belli başlı tefsir ekolleri incelenmiştir. Birinci bölümün üçüncü ana başlığı ise *Siyaset ve Bilim Arasındaki İlişki* olarak tespit edilmiştir(s.69-81). Bu başlık

altında batı düşüncesinde siyaset ve bilim ilişkisi ile İslam düşüncesinde siyaset ve bilim ilişkileri incelenmiştir. Yazara göre Müslümanların, İslâm dini temelinde yürüttükleri entelektüel faaliyetlerin tümü anlamındaki İslâm Düşüncesi, hem yapısal, hem de tarihsel açıdan tahlil edildiğinde, İslâm düşüncesinin yönlendirilmesinde ve seyir güzergâhının belirlenmesinde siyasetin büyük bir rol oynamış olduğu görülecektir. Bu nedenle İslâm düşüncesiyle ilgili söz söyleneceği veya yorum yapılacağı zaman bu noktanın göz ardı edilmesi, ulaşılabilecek sonuçların çeşitli noksanlıklarla malul olmasına sebep olacaktır(s. 77).

Birinci bölümün dördüncü ana başlığı ise *Siyâset ve Tefsir Arasındaki İlişkinin Arkapları*'dır. Bu ilişki ilk olarak *Nübüvvet Dönemi* başlığı altında Mekke ve Medine dönemlerinde aranmıştır(s.84-97). Daha sonra *Hicri II. Asra Kadar Olan Dönem* başlığı altında önce sahâbe dönemi daha sonra da tabiiler döneminde bu ilişkinin boyutu tespit edilmeye çalışılmıştır(s.98-109). Yazara göre tefsirle siyasi düşünceler arasındaki ilişki, Râşid Halifeler döneminin son zamanlarına doğru gelişen olaylarla birlikte başlamıştır(s. 99). Tabiiler dönemi âlimlerinin büyük çoğunluğunun *mevalî*, Arap olmayan unsurlardan olduğunu ifade eden yazar, bu dönemde yazılan tefsirlerin sahabe dönemi tefsirlerine göre bazı farklılıklar taşıdığını ifade etmektedir. Buna göre tâbiin dönemi tefsirinde; İsrâiliyyat'ın kullanılması, gayba dair serbest yorumların yapılması, mezhebî tasavvurların tefsire konu edilmesi ve farklı kültürlerden etkilenmelerin yorumlara aksetmesi tâbiin tefsirinin farklı yönlerini oluşturmaktadır. Yine tâbiin döneminde müfessirin kendi görüşünü ön plana çıkarması daha bariz olarak müşahede edilebilmektedir. Bununla birlikte onların rey ile tefsirlerinde takip ettikleri yol, sadece kendi fikirlerini değil, buldukları cemiyetin tasavvurlarını, harika ve hurafelerle birlikte aksettirmeleridir. Tâbiiler dönemi tefsirini farklılaştıran yalnızca tefsirin içeriğine yönelik değişimler değil, bütün bunların ötesinde tefsir biçiminin değişmesidir. Artık basit ihtiyaçları gözeten ve daha ötesine geçmeyen tefsir yaklaşımı, yerini sistematik olarak Kur'an'ın bütününü tefsire konu eden anlayışa bırakmıştır(s.107).

İkinci bölüm(s.111-154), *Hicri II. Asırda Siyasî ve İlmî Durum* genel başlığı altında ele alınmıştır. Bölüm kendi içerisinde iki ana başlığa ayrılmıştır. Birinci başlık olan *Siyasetin Durumu*'nda(s.113-133), Emevi ve Abbasi dönemi idari yapısı genel özellikleri itibariyle tanımlanmıştır. Ayrıca siyasi-itikadi akımların ortaya çıkmalarında etkili olan sebepler ele alınmış; hicri II. asırdaki siyasi-itikadi akımlar, Haricilik, Şia, Mu'tezile ve Mürcie şeklinde sıralanarak detaylandırılmıştır(s.117-139).

İlmî Durum başlığı altında ise İslami ilimler genel ve özel başlığı altında işlenmiş, genel ilimler olarak Hadis, Kelam Fıkıh, Nahiv, Tasavvuf ve Tarih şeklinde sıralanmış, bu bilimlerin II. hicri asırdaki gelişimi ve bu bilimlere katkı sağlayan isimler incelenmiştir. Özel olarak bu asırda tefsir ilminin incelendiği başlıkta, tefsir faaliyetinin Hz. Peygamber'le başladığı, İslam'ın yayılma hızına paralel olarak tefsire duyulan ihtiyacında arttığı, özellikle Hicri I. asrın ortalarından itibaren faaliyette olan siyasi-itikadi akımların düşüncelerini kabul ettirmek için ayet ve hadislerden çeşitli delilere başvurmalarının tefsir faaliyetlerinin artmasına neden olduğu ifade edilmiştir. Bu dönemde tefsir ilmine eserleriyle katkı veren şahıslar isim olarak tespit edilmiş ve son olarak da bölümün genel bir değerlendirmesi yapılmıştır.

Üçüncü Bölüm'ün(s.155-266) ana başlığı *Hicri II. Asırda Siyaset-Tefsir ilişkisi* olarak tespit edilmiştir. *Siyaset-Tefsir İlişkisinin Sebepleri* (s.157-163) *Siyaset-Tefsir İlişkisinin Çeşitleri*(s.163-263) ve *Siyaset-Tefsir İlişkisininin Sonuçları*(263-266) şeklinde üç alt ana başlığa ayrılmıştır. *Siyaset-Tefsir İlişkisinin Çeşitleri* başlığı da üç alt başlık hâlinde incelenmiştir. *Siyasi İrade-Tefsir İlişkisi*'nde siyasi iradenin Kur'an'a yaklaşımı ve siyasi iradenin müfessirlerle ilişkisi ele alınmıştır(s.163-174). *Müfessir-Siyasi İrade İlişkisi*'nde ise müfessirlerin siyasi irade karşısındaki tavırları; tenkitçi tavır, nasihatçi tavır, destek tavrı ve çekimser tavır olmak üzere dört farklı tavır incelenmiştir(s.174-190). Ayrıca bu başlıkta müfessir-siyasi irade ilişkisinin yansımaları da ele alınmıştır. Bu kısmın dikkat çeken başlıklarından birisi *Müfessir-Mezhep İlişkisi*dir. Burada önemli bazı mezheplerin tutumları verilmiştir. *Haricîlerde Müfessir-Mezhep İlişkisi* başlığında, onların Kur'an'a yaklaşım tarzları, Hz. Ali ile girdikleri diyaloglar çeşitli örneklerle desteklenerek detaylandırılmıştır(s.201-206). *Şia'da Müfessir-Mezhep İlişkisi*(s.207-214) başlığında, Şia'nın tefsir anlayışının Hz. Ali etrafında şekillenmesinden, bunun gerekçelerinden ve Şia'nın tefsir kaynakları olarak kabul edilen eserlerden bahsedilmiştir. *Mu'tezile'de Müfessir-Mezhep İlişkisi* başlığında, ilk dönem Mu'tezili âlimlerin katkıları ifade edilmiştir. Son olarak *Ehl-i Sünnet'te Müfessir-Mezhep İlişkisi*, diğer başlıklara göre daha detaylı incelenmiştir. Bu başlık altında Ehl-i Sünnet'tin ayetlere getirdikleri siyasi yorumlar, ayetlerden örnekler verilerek işlenmiştir. Ehl-i Sünnet'tin bazı kelami meselelerle ilgili yorumları; *iman, rü'yetullah, kader, halku'-Kur'an* ve *müteşabih* ayetlerin tevili gibi konu başlıklarından hareketle ve konularla ilgili ayetlerle temellendirilerek incelenmiştir(s.226-240). Ehl-i Sünnet'tin Kur'an'daki bazı siyasi kavramlarla ilgili yorumları ise *mülk, ulü'l-emr, şûra ve hüküm* kelimelerinden hareketle izah edilmiştir(s.244-261).

Üçüncü Bölüm'ün son başlığı ise *Siyâset-Tefsir İlişkinin Sonuçları* şeklindeki tespit edilmiştir. Bu ilişkinin hem olumlu hem de olumsuz sonuçları olduğu ifade edilmiştir. Siyasetin tefsirle irtibatını koparmaması, farklı fikirlerin ortaya çıkmasına neden olması; hicrî II. asırda siyasi-itikadi akımların tartışmalarını nas üzerinden yapmalarının yoğun ilmi faaliyetlere zemin hazırlaması olumlu yön olarak kabul edilmiştir. Olumsuz sonuçlar bağlamında ise ulemanın siyasi iradeyle ilişkisini doğru zeminde kuramaması verilmiştir. Bu durum, ulemanın ya iktidar cenahında ya da karşısında yer almasına neden olmuştur. Her iki durumda da ulema düşüncesini özgürce dile getirememiştir. Bir diğer olumsuz yön ise bu asırda siyasi-itikadi akımların düşüncelerini yaymaya çalışırken Kur'an'ı anlama konusunda ortaya koydukları yöntemlerdir. Kullanılan yöntemler, Kur'an'ın bütünlüğünü, nüzul ortamlarını dikkate almamış, Kur'an, ne olursa olsun ama mutlaka bir meşruiyet zemini bulunsun anlayışıyla ele alınmıştır. Bu da Kur'an'ın doğru anlaşılmasına engel olan hususlardan biri olarak gösterilmiştir.

Sonuç bölümünde(s.266-271), tefsirin ilmi bir faaliyet olarak her asırda canlı olduğu ifade edilmiş, bu canlılığı sağlayan en önemli unsurun, Müslümanlarla Kur'an arasındaki organik bağ olduğu belirtilmiştir. Hicri II. asrın en önemli siyasi yapılanmalarının Emeviler ve Abbasiler olduğu, Emevi siyaset algısının saltanat olarak yansıdığı, bu uygulamanın Hz. Peygamber'den sonraki siyasetin önemli değişim noktasını teşkil ettiği ifade edilmiştir. Hz. Peygamber'in vefatıyla birlikte başlayan siyasi olayların hem kelam ilminin şekillenmesine hem de mezheplerin ortaya çıkmasına neden olduğu, bu süreçte Kur'an'ın siyasi zeminlerde ele alındığı tespiti yapılmış, ilk dönemlerde ulemanın siyaset karşısında onurlu bir duruş sergilediği ifade edilmiştir.

Hicri II. asırda Tefsir-siyaset ilişkisini ele alan bu eser, daha sonra yapılacak araştırmalar için çeşitli açılardan önemli katkılar sağlayabilecek niteliktedir. Başvurulan kaynak ve araştırmaların titiz bir şekilde tarandığı, eserin ciddi bir çalışmanın ürünü olduğu rahatlıkla ifade edilebilir. Kullanılan dilin sade ve anlaşılır oluşu, teknik bazı terimlerin parantez içerisinde verilmesi, zengin kaynakçası eserin diğer özellikleridir. Çalışma, Tefsir, İslam Mezhepleri Tarihi ve İslâm Tarihi alanı araştırmacıları ve meraklıları için mutlaka görülmesi gereken bir eser mahiyetindedir.

